

**ХРОНОТОП МАЛИХ ПРОЗОВИХ ФОРМ МЕТАЖАНРУ
АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ
Є. КОНОНЕНКО, ДЖ. ДЖОЙСА, М. КІДРУКА, К. Е. ФРАНЦОЗА)****Антоніна АНІСТРАТЕНКО,**Вищий державний навчальний заклад України
“Буковинський державний медичний університет”,
oirak@bsmu.edu.ua**CHRONOTOPE OF SMALL PROSE FORMS OF
THE METAGENRE OF ALTERNATIVE HISTORY
(BASED ON SHORT STORIES BY E. KONONENKO,
J. JOYCE, M. KIDRUK, K. E. FRANZOS).****Antonina ANISTRATENKO,**Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
Researcher ID : S-7158-2016; ORCID ID 0000-0003-1984-4441

Антонина Анистратенко. Хронотоп малых прозаических форм метажанра альтернативной истории (на материале рассказов Е. Кононенко, Дж. Джойса, М. Кидрука, К.Э. Францоza). Стаття посвящена компаративному аналізу вираження архітектонічних компонентів в малій прозі. **Цель предлагаемой статьи** заключается в том, чтобы в компаративном ключе продемонстрировать концепт, хронотоп и архетип времени в малой прозе Е. Кононенко, Дж. Джойса, М. Кидрука и К. Э. Францоza в сравнении с физическим и математическим пониманием времени, парадигмой взглядов на это понятие в разные историко-культурные веки и их экстраполяцию в литературе соответствующих периодов. **Новизна статьи** заключается в том, что здесь впервые рассмотрены хронотопные концепции в малой прозе метажанра альтернативной истории. **Методы исследования** представляют собой комплекс из сравнительного, описательного, историко-литературного подходов. **Выводы.** В малой прозе Дж. Джойса, М. Кидрука, Е. Кононенко можем аргументированно отметить роль времени как концепта, хронотопа и архетипа, проявляющихся на разных структурных уровнях текста.

Ключевые слова: метажанр, альтернативная история, хронотоп малой прозы, временной концепт, архетип времени.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У художній малій прозі реалізація моменту часу відбувається за рахунок перетворення фізичного лінійного часу на концепт або архетип часовості. Художні засоби розширення моменту часу до його хронотопного вияву в літературному творі зустрічаються доволі різноманітні. Це – потік свідомості, включення сну або подорожі в часі, спогад, прогресія, пророка візія. Якщо концепт часу цілком підпорядкований поетиці та ідейно-тематичному рівню оповідання чи новели, то архетип часу співвідноситься із кодовим рівнем твору.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб у компаративному ключі продемонструвати концепт, хронотоп і архетип часу в малій прозі Є. Кононенко, Дж. Джойса, М. Кідрука і К. Е. Францоza у зіставленні з фізичним і математичним розумінням часу, парадигмою поглядів на це поняття в різні історико-культурні віхи та їх екстраполяцію в літературі відповідних періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Час у літературному творі завжди відмінний, практично за всіма характеристиками від об'єктивного часу. За дуже рідкісними винятками, час літературний характеризується такими властивостями, як наочність, функціональність, стабільність, закінченість та скінченність, багатовекторність і, нарешті, – вторинність. Для вдалої ретроспективи слід наголосити на реалізації в малій прозі метажанру альтернативної історії (АІ) також

ньютонівського розуміння часу, яке панувало у європейській філософській думці до XVII ст. Саме класичне розуміння часу І. Ньютоном уживається в побуті та, часто, в художній прозі: “Абсолютний час розрізняється в астрономії від буденного сонячного часу рівнянням часу. Адже природна сонячна доба, що застосовується при буденному вимірюванні часу як рівні, насправді між собою нерівні. Цю нерівність виправляють астрономи, щоб при вимірюванні руху небесних тіл застосувати більш правильний час. Ймовірно, у природі не існує такого рівномірного руху, яким би міг бути вимірний час із абсолютною точністю”¹. З такого розуміння часу, що присутній і відсутній водночас у подієвому ряді, походить функціональний хронотоп такого субжанру АІ як ухронія.

Для української філософської думки в питанні про розмежування Часу як такого та часу в його побутовому розумінні (а також – інтерпретації в новелі чи оповіданні) немало зробив В. Вернадський. Різниця філософських категорій у цій парадигмі викликана різними визначеннями поняття (художньої) реальності. Найпростіше, реальність – це тут і тепер, тобто проєкція конкретного часу на точку в просторовій координаті. Тоді говоримо про емпіричний “момент часу”. Щоправда, не таким визначенням послуговувався Р. Декарт, але з його розуміння часу, на противагу І. Ньютонові Д. Ейлеру, виникає вчення про “часовий момент” (Zeitpunkt – за М. Палладієм, 1901, Лейпциг) Ю. Вульфа, Г. Зиммеля,

¹ N'yuton I. Matematicheskkiye nachala natural'noy filosofii [Mathematical principles of natural philosophy], pod red. L. S. Polaka, Moskva, Nauka, 1989, P. 231–232 [in Russian].

М. Палладія, Е. Хаббла.

За М. Палладієм, який опублікував у Лейпцигу в 1901 році свій трактат “Нова теорія простору й часу”, простір і час є динамічними координатами існування речей, але автор теоретичного обґрунтування ухилився від пояснення своєї точки зору на існування незалежного часу та/або різницю між ним і часом, який детермінує події, їхні причини й наслідки. Однак згодом, на базі публікації А. Айнштайном нарисів про “Загальну теорію імовірності” та його спеціальної теорії відносності, нова теорія часу-простору проф. Г. Мінковського, яка мала на меті об’єднати ці величини в одну координатну систему, ввести час як четверту мірність неділимого “часу-простору”, говорить також про часово-просторову неперервність. “Сукупність чотирьох координат тіла (x, y, z, t) Мінковський назвав *світовою точкою* (а зв’язок між просторовими відстанями та проміжками часу, що розділяють події зображається на відомій діаграмі Мінковського як “світовий конус”). Безперервний ряд значень таких координат, що описують положення певного тіла у заданій системі відліку (последовність подій, пов’язана з якимсь тілом), зветься *світовою лінією* цього тіла”². Нова віха у розумінні часу була розпочата. Теорії часопростору в цьому ключі розвивалися до кінця ХХ ст. у квантовій фізиці, трансформуються і сьогодні у фундаментальній астрофізиці (центр досліджень Єрусалимського університету), також у фізиці хвиль (зокрема в теорії струн та суперструн). Саме таке, наукове, розуміння часу найглибше увійшло в художній напрям модернізму, з якого у Західній Європі та слов’янському письменстві розвинувся жанр АІ і пізніше трансформувався в метажанр.

Концепт часу. Концепт часу співвідноситься з антропологічним розумінням часовості. Це важливий аспект для укладення певної системи в компонентах картини світу та її проєкції в художньому творі. Адже художній твір завжди виступає моделлю часткового уявлення про світ, яке вічно прямує до повноти. Отож системність виявляємо і в компонентах твору, одним із яких є концепт часу.

Детермінованість часу в трьох формах дійсності виявляється і в концепті часу, хоч і меншою мірою, ніж у хронотопі. К. Ясперс виявляє цю рису в деструктивному світлі скептицизму: “Минуле міститься в нашій пам’яті лише уривками, майбутнє – темне. Тільки теперішнє могло би бути осяяне світлом. Адже ми повністю занурені в нього. Однак саме воно виявляється непроникним, тому що з’ясованим воно було б лише при повному осягненні минулого, яке стає його основою, і майбутнього, яке таїть його в собі”³.

За словесною еквілібристикою виринає зміст важливої ідеї, що концепт часу в літературному творі завжди перебуває під впливом первинного концепту простору, того простору, що дорівнює первинному поняттю буття, існування, яке передує триванню.

Хронотоп літературного твору значно більше

піддається схематизації. На відміну від концепту й архетипу часу, він є частиною архітекtonіки твору. З певною часткою узагальнення хронотоп можна віднести до плану форми (вираження). Першим цей термін увів визначний біолог А. Ухтомський. За М. Бахтінім, який поширив термін в літературознавчій галузі знань, “Хронотоп у літературі має суттєве жанрове значення. Можна просто сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, причому в літературі провідним началом у хронотопі є час”⁴. Ось одна з когерентних ознак твору. Хронотоп – це не просто час-простір твору, а конкретний формальний чинник, який для прозового роду літератури визначає вид і часто – навіть жанр.

В усталених сюжетних схемах за типом хронотопу визначаємо такі види роману: історичний роман (хронотоп лінійний), переважно розгортається в минулому), фантастичний роман (хронотоп циклічний, переважно розгортається в теперішньому-майбутньому), детективний роман (хронотоп інверсійний, розгортається з теперішнього в минуле).

Лінійний час. Цікаво в цьому ключі розглянути реалізацію (сприйняття) теперішнього, минулого, майбутнього, які виявляються складовими хронотопу.

Теперішнє, яке існує лише умовно, і “виражає відносну стійкість у процесі безперервної зміни [...] в дискретній природі матеріального світу. Теперішнє завжди співвіднесено з яким-небудь станом, й за триванням цієї події, стану визначаємо розміри теперішнього, причому в кожному конкретному подієвому ряді це визначення специфічне. Різна тривалість теперішнього є однією з характерних рис проявлення специфіки часу...”⁵. В драматичному творі теперішній час триває протягом реалізації в свідомості реципієнта кожної дії. Поетичний твір – цілком перебуває у теперішньому. А прозовий жанр має лише моменти теперішнього часу.

Минуле в цій парадигмі характеризується нескінченним триванням, по-перше, тому, що майбутнє лише проєктоване, а не відоме й тому може нескінченно віддаляти минуле від теперішнього моменту часу, по-друге, тому, що минуле, в певному сенсі, творить реальну тяглість часу й у ній увіковічується. В практичному вимірі, тобто, в хронотопі літературного твору минуле виявляється в последовності причинно-наслідкових зв’язків подій.

Майбутнє – це часова проєкція потенцій предметів та явищ простору. В літературному творі множинність майбутнього на рівні рецепції втілюється в численних варіантах розвитку подій, які виникають у свідомості читача під час ознайомлення з текстом і в свідомості автора під час його творення. Система замикається при завершенні дискурсу твору (творчого чи рецептивного). “Майбутнє – це об’єктивна тенденція становлення предмета, що виражається в наявності умов для його виникнення...”⁶. Так, майбутнє у хронотопі твору відповідає авторському я, втіленому на референтному

²Feygin O. Tainy kvantovogo mira : O paradoksal'nosti prostranstva i vremeni [Secrets of the quantum world: On the paradoxicality of space and time], Moskva, AST, 2010, P. 273 [in Russian].

³Yaspers K. Smysl i naznachenіye istorii [The meaning and purpose of history], Moskva, 1991, P. 141 [in Russian].

⁴Bakhtin M. “Formy vremeni i khronotopa v romane. Oчерki po istoricheskoy poetike” [Forms of time and chronotope in the novel. Essays on historical poetics], *Voprosy literatury i estetiki* [Questions of literature and aesthetics], Moskva, Khudozh. lit., 1975, P. 234 [in Russian].

⁵Askin Ya. Problema vremeni, yeyo filosofskoye istolkovaniye [The problem of time, its philosophical interpretation], Moskva, 1966, P. 85 [in Russian].

⁶Ibidem, P. 86.

рівні.

Архетип часу. Найкоротше і найзагальніше визначення, яке вдалося виокремити із десятків співіснуючих дефініцій архетипу, таке: “архетип – це наскрізний первинний символ колективної свідомості”⁷. Якщо виводити це поняття поза межі національної картини світу і розглядати на рівні цивілізаційному, тоді на тлі найзагальніших образів проявляється архетип часу. Порівняно з такими архетипами, як земля, вода, вогонь, повітря, добро, зло, матір, батько, сила, ворог, дім, архетип часу *молодший*, тобто виник пізніше.

Якщо співвідносити його з певним функціональним розумінням часу, то темпоральний архетип відповідає філософському сприйманню часу.

В літературі архетип часу реалізується не в первинному його значенні – абстрактної часовості. Отже, щоб дослідити реалізацію архетипного значення часу в літературному творі, необхідно занурити нещодавно вбудованій у цивілізаційний простір архетип знову в середовище національної когнітивної полярності. Власне, літературний архетип часу побутує у формі національно-ментального явища. Більшою мірою через національну специфіку літературного методу відображення світу, ніж походження символу. Про походження архетипів взагалі мову не ведемо: коли говоримо про зчитування архетипного символу автором певного літературного твору, то маємо на меті вказати на спосіб, засіб, мету його інтерпретації.

Важливою рисою архетипного часу вважаю ту, що виводить його з площини дуальності, тобто темпоральному архетипу немає протиставлення, антонімічної пари. Він такої й не потребує. Помилково, напевно, вважати антиподом часу – простір. Ототожнювати їх або поєднувати так само недоцільно, якщо йдеться про архетипи.

І, нарешті, останньою загальною характеристикою архетипу часу є його прив’язаність до теперішнього (яку іноді розглядають як нерухомість, спрямованість на вічне тривання). Це наріжний камінь архетипу часу в літературі. Літературний твір завжди творить історію, тож архетип часу проходить зміни для такого перетворення – інтерпретацію.

“Не існує історії теперішнього [...], вона могла би бути лише провіщенням того, що про нас напишуть майбутні історики [...] якби таке оповідання могло би бути написаним і впізнаним, ми могли б його, в свою чергу, заперечити, діючи на противагу його передреченню [...]”. Твердження П. Рікера, що *майбутнє відкрито*, означає наступне: *ніхто не написав історію теперішнього*. Це останнє зауваження приводить нас до “внутрішньої межі оповідних висловлювань”⁸. Подолання цієї своєрідної межі пов’язане з інтерпретацією. Інтерпретація виявляється в затребуваності реліктового надпоняття – архетипу (часу) в звиклі для нас (в разі літпродукту – правдоподібні відображення ймовірного світу) категорії тривання.

Альтернатива моменту часу. Альтернатива моменту

часу, перебуваючи поза ним, одночасно створює її в собі. Причини цього парадоксу лежать глибоко в генеалогії поняття моменту: “Слово *момент* має два значення, які походять одне із одного: технічне (механічне) та часове”⁹.

В часовому значенні, *момент*, – цілком зрозумілий і звичний для всіх термін, означає невеликий проміжок часу, але також поняття момент має значення *моменту сили*, тобто механічної дії, яка змінює попередній простір, зрушуючи об’єкти в ньому. Відтак саме у якості *моменту* час реалізується в творах малої прози, незалежно від конкретної значеннєвої *сходінки* часу: концепту, архетипу чи своєрідного хронотопу. Альтернативність проявляється у моментальності часу, розщепленні його на один момент або їх обмежену множинність. Тоді альтернативність подій прямо залежить від кількості і якостей його моментів. Якщо в новелі або оповіданні маємо один тяглий у розгортанні сюжету момент, зображений переважно настроєво, – описаним станом героя, то альтернатива може мати прихований характер і належить вже до процесу рецепції читачем, а саме: до фази когнітивного співвіднесення художньої дійсності та реальності.

Наприклад, у оповіданні Є. Кононенко “Зустріч у Сан-Франциско”¹⁰ в основі сюжету лежать спогади сорокарічної жінки про мандри відомими у світі містами та, зокрема, про доленосу зустріч у Сан-Франциско. Так, персонаж оповідання відтворює альтернативний реальному світ спогадів. Теплі спомини про власні враження моменту в минулому, який запам’ятався райдужною панорамою, змінюють у пам’яті не тільки емоційне забарвлення подій, а й самі факти. Скажімо, авторка пише від імені героїні про місто Сан-Франциско як про об’єкт бажання.

Оскільки ліричний герой бажає відвідати це місто і здійснити омріяну зустріч, то підсвідомо описує бажану реальність кращою, ніж насправді, створюючи тим самим альтернативну історію в майбутньому і, розповідаючи її, – вже у минулому. “Ще від зими вони почали радісно планувати подорож до Сан-Франциско, у райський куточок між океаном і затокою, де влітку температура не сягає вище +30 градусів, а взимку не падає нижче +20”¹¹.

У реальності ж, місто Сан-Франциско, як і кожне інше місто, може бути по-різному сприйняте людьми, залежно від їх біографії та емоційного стану, однак ототожнення його з “райським куточком” було необхідне письменниці у певний момент часу, щоб створити альтернативний простір оповіді. Відтак, у цьому оповіданні Є. Кононенко можна говорити про альтернативний психолого-емоційний зріз міста, тобто альтернативність у оповіданні – це момент не хронотопу (референтного рівня), а образного рівня твору. Адже, як справедливо пише Максим Розумний про сучасну українську прозу: “В теперішній літературі ключовим є момент втручання у перебіг подій суб’єктивного сприйняття реальності самим героєм. Його власне уявлення про можливе і неможливе, гідне і негідне, починаючи з очевидністю впливати на довколишню

⁷ Protsyk I. V. “Poniattia arhetypu v naukoviy literaturi: henetyko-teoretychny aspekt” [The concept of archetype in scientific literature: genetic-theoretical aspect], *Visnyk Zaporizkoho universytetu* [Bulletin of Zaporizhia University], N 2, 2009, P. 56–67 [in Ukrainian].

⁸ Riker P. *Vremya i rasskaz* [Time and story], T. 1, Moskva, SPb, 2000, P. 171 [in Russian].

⁹ *Yevropeys'kyu slovnyk filosofiy: Leksykon neperekladnostey* [European Dictionary of Philosophies: A Lexicon of Intranslatability], Per. z fr, T. 1, Vyd. druhe, vypravl., Kyjiv, Dukh i Litera, 2011, P. 379 [in Ukrainian].

¹⁰ Kononenko Ye. *Zustrich u San-Frantsysko. Oповідання* [Meeting in San Francisco. A short story], *Pokhid cherez zasnizheny pereval* [Hike through the snowy pass], Kyjiv, Presa Ukrainy, 2013, 384 p. [in Ukrainian].

¹¹ *Ibidem*, P. 146.

реальність, формувати її”¹².

Однак альтернативна історія на сучасному етапі – не просто жанр, а жанровий конструктор, метажанр. Тому альтернативність зароджується на різних рівнях твору і, відповідно, належить до різних знакових систем: від кодового рівня зі знаковою системою математичних символів, що на рівні текстової реалізації містить програми інтерпретаційних моделей та обмежує феномен номінації, до референтного рівня природних знакових систем, що на текстуральному рівні постає організацією художнього часу та простору й структури оповіді (за Н. Астрахан). Літературний текст, у якому виникає альтернативність подієвого ряду, перебуває у мейнстрімі альтернативноісторичних текстів. Треба зауважити, що навіть така, сказати б, очевидна річ, як події у їх послідовності, що складають альтернативну реальність по відношенню до дійсності, не обезпечують літературний текст, що у висновку стає твором, від фальшування жанру.

Візьмемо, до прикладу, дебютний цикл оповідань М. Кідрука “Мексиканські хроніки” (2009). Типова альтернативна історія подорожі, де сам стан подорожування містить цілком позитивну оцінку: всі складні моменти подорожування, починаючи з вивільнення особистого часу мандрівника на здійснення омріяного задуму, до оформлення документів та, власне, самої подорожі з перельотами і переїздами, що не завжди просто і комфортно відбувається в реальності, виглядають неймовірно привабливими у літературному тексті, а навіть карколомні і небезпечні події, представлені автором із гумором і життєлюбством захопленого мандрівника, у монографії про сучасну українську белетристику проаналізовано у чудернацький спосіб.

Книга, яка, очевидно, покликана служити дороговказом у розбурханому морі сучасної прози, може заплутати в жанровій оцінці творів не тільки читачів, а й самих письменників, оскільки невідомий автор розділу, присвяченого згаданому твору М. Кідрука, вважає, що “окреслити цей жанр точно – непросто, а то й неможливо”¹³. Пояснюється специфічна жанрова картина тим, що, на думку автора розділу, “загальновідомо, що література мандрів є синтетичним утворенням. Вона балансує між белетристикою й публіцистикою, фіктивністю й документальністю”¹⁴. З погляду жанрології, весь розділ сформовано як публіцистичний нарис, що позначений усіма хибамі ситуації, за якої жанровим маркуванням твору займаються люди, компетенція яких у літературознавстві неочевидна.

“Чи не постала в результаті саме та читабельна й серйозна *мідл-література*, література *середнього пласти*, екзистенційна психологічна проза, про потребу якої в національному письменстві говорив І. Андрусак?” – ставить риторичне запитання автор передмови збірки оповідань “Мексиканські хроніки” Максима Кідрука: квест по-українськи”¹⁵. Позитивна відповідь, на сьогодні, в українській літературній практиці не засвідчена.

Відтак, усіма переліченими характеристиками послуговуються літературознавці, втрапляючи в пастку

фіктивних *першоджерел*. Хоча основним джерелом для визначення жанру є літературний текст. А він підказує реципієнтові, що мандри – тільки тло розгортання історії подорожі, такої, що в реальності, її, з багатьох причин, здійснити неможливо (у *путівнику* не знайдеться реальних туристичних, таких, як було описано, фірм чи авіакомпаній з щогодинними вилітами до Мексики просто з Бориспільського аеропорту) і зупинитися в тому самому хостелі, де автор нібито познайомився з деякими персонажами майбутніх “Мексиканських хронік”, не вийде просто тому, що художній час і простір реальному не відповідає, що помітно не лише в генологічному, але й у стильовому оформленні збірки оповідань, про що пише в монографії “Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр” С. Філоненко: “Автора, вочевидь, непокоїло питання про позиціонування власного твору стосовно літератури високої й масової. Його вабить ідея *aurea mediocritas* – Максим Кідрук націлюється писати заразом “глибше та серйозніше” за попсові книженці й “цікавіше та жвавіше” за філософські просторікування доморошених мудрагелів”¹⁶. Не можемо не погодитися з визначенням особливостей поетики вказаної збірки оповідань С. Філоненко: саме АІ перебуває на помежів’ї між інтелектуальною прозою та масовою культурою. У випадку М. Кідрука йдеться про альтернативну історію подорожі, що жодним чином не применшує її привабливості (в порівнянні з тревел-документалістикою), а швидше – навпаки.

Однак, не менш цікаві твори, переважно урбаністичного характеру, в яких альтернативність виявляється на текстуральному та мовному рівнях, що відповідно означають авторські інтерпретаційні моделі та текстовий (омовлений) рівень літературного твору. Говоримо про зразки, де згущений хронотоп унікально проявляється у перевазі простору над часом, а час стає реліктом акту рецепції. Момент набуває механістичного, а не часового значення, образи втрачають тяглість і набувають універсальних рис, а історія настає поза часом і в кожен момент, який є лінією вісі обертання подій, здобуває альтернативу повної реалізації.

Тут варто на хвилю залишити спостереження над українською літературою і звернути свій зір на німецьку літературу. Першим автором, що написав оповідання урбаністичного характеру з елементами АІ, описавши подорож до міста з подвійним обличчям, одне з яких справжнє, а друге стає авторською візією, був німецький прозаїк і філософ Г. Гессе і його “Паломництво в країну Сходу”. Відтак, виходить ненавмисне створена альтернативна історія. Адже кожне реальне місто веде нескінченну *війну з часом* (інтермедіальна алузія в українській сучасній музиці – це пісня гурту Мері “Місто”), міський силует, що потрапляє на сторінки правдивої авторської історії існує поза часом, тобто є візією міщанина-автора, якщо, звісно, йдеться не про туристичний буклет. Отож, “Ранкова подорож” Г. Гессе (“Die Morgenlandfahrt”)¹⁷ характеризується на мовному і текстовому рівні альтернативою сприйняття місць та міст

¹² Teksty: antolohiya prozy [Texts: anthology of prose], ed. by. A. Kokotyukha ta in., Kyjiv, Smoloskyp, 1995, P. 293–294 [in Ukrainian].

¹³ Pidporyhora S. V. Suchasna ukrajyns'ka beletrystyka: koordynaty “Koronatsiyi slova” : monohrafiya [Contemporary Ukrainian fiction: coordinates of the “Coronation of the word”: a monograph], Mykolajivs'kyi natsional'nyy universytet im. V. O. Sukhomlyns'koho, Mykolajiv, Ilion, 2014, P. 283 [in Ukrainian].

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, P. 282–283.

¹⁶ Filonenko S. O. Masova literatura v Ukraini: dyskurs, gender, zhanr : monohrafiya [Mass literature in Ukraine: discourse, gender, genre: monograph], Donetsk, LANDON–KHKHI, 2011, P. 370 [in Ukrainian].

¹⁷ Hesse H. Die Morgenlandfahrt, VP Berlin, 1981, 430 s. [in German].

на геополітичній мапі сучасного авторів світу, це справжня подорож у невідому країну і світ, які так легко знайти на карті, але неможливо відвідати.

Повертаючись до української літератури та українського часо-просторового ґрунту, звернімо увагу, в згаданому сенсі, на невеличке оповідання-нарис К. Е. Францо, австрійця, що писав німецькою мовою, зате про Чернівці, – “З Відня до Чернівців”. Протягом залізничної подорожі автор перебуває у суперечливому діалозі з сусідкою по купе про межі і кордони Європи та Азії, які він спробує визначити за красвидом за вікном та особистим відчуттям у просторі сіл та міст, якими прямує потяг. І ось, потяг Францо прямує через *коров'ячий край* і також місцини, де чути польсько-німецьку мову, сморід і жінок, одягнутих без жодного естетичного смаку, кафе, в яких ніколи не бачили білих скатертин і – нарешті спиняється у Чернівцях: “Чудово розкинулось місто на високому схилі. Тому, хто прибуває сюди, робиться якось дивно на душі: він раптом знову на Заході, де можна зустріти освіченість, вихованість і білу скатертину”¹⁸. Оповідання-нарис ставить чимало запитань, одне з яких залишається без відповіді: чому простір історії реальної постає альтернативою часовим діапазнам, від яких безпосередньо залежить сприйняття описаної історії.

Отже, у малій прозі української літературної традиції потрібний у своєму вияві момент часу, що розгортається як архетип, концепт і хронотоп, одержує альтернативність за описаною схемою на чотирьох із п'яти рівнях художнього твору.

Знову час виявляється в хронотопному вигляді, бо підпорядкований вимозі необхідного авторів простору. Автор свідомо не показує часових проміжків в оповіданнях, що необхідно для ефективного впливу на трансформаційні процеси картини світу читача під час рецепції.

Висновки. Підсумовуючи короткий огляд часових виявів у малій прозі Дж. Джойса, М. Кідрука, Є. Кононенко можемо аргументовано зауважити роль часу як концепту, хронотопу та архетипу, що проявляються на різних структурних рівнях тексту. Зміна часового плину чи співвідношення минуле–теперішнє–сучасне відіграє жанротворчу роль, формує літературний хронотоп, виступає носієм коду новели чи оповідання, зберігає архітектонічну структуру твору чіткою й незалежною від рецепції та інтерпретації.

У малій прозі АІ переважно, що бачимо на вказаних прикладах, час виконує ті ж функції, що й у творах великих прозових жанрів, щоправда, його характеристики змінюються: час новели найчастіше є реліктовим, “загуслим”, таким, що не має тяглості. Часто хронотоп новели замінює момент часу. Хронотоп і його сюжетний відповідник – подієвий ряд – спостерігаються читачем, наче в музеї історії, ніби експонат за склом або невеликий острівець із висоти пташиного польоту. Момент часу в новелі заміняє період часу, тоді як в оповіданні все ж таки має місце невеликий часовий проміжок і хронотоп залишається в його класичному прозовому варіанті.

І хоч, на думку М. Бахтіна, літературний час може бути об'єктивним, наприклад, в епопеї, на практиці бачимо, що час літературного твору завжди виступає елементом гри, як і сам літературний твір є *начебто реальністю* (квазіреальністю), що, однак, не зменшує

функціонального значення ні новели чи оповідання як малої прозової форми, ні часу в структурі твору, зате розкриває ті можливості, яких ми не маємо в справдешній реальності – зупиняти і аналізувати час і події в ньому.

Anistratenko Antonina. Chronotope of small prose forms of the metagenre of alternative history (based on short stories by E. Kononenko, J. Joyce, M. Kidruk, K.E. Franzos). The article is devoted to a comparative analysis of the expression of architectural components in short prose. The starting point of temporal expressions in the fiction of small forms is the physical and mathematical understanding of time at different historical stages of development of scientific knowledge about time. **The purpose** of the proposed article is to demonstrate in a comparative way the concept, chronotope and archetype of time in short prose of E. Kononenko, J. Joyce, M. Kidruk, K. Franzos in comparison with the physical and mathematical understanding of time, the paradigm of views on this concept in various historical and cultural milestones and their extrapolation in the literature of the respective periods. **The novelty** of the article is that for the first time chronotopic concepts in short prose of the metagenre of alternative history are considered here. **Research methods** are a set of comparative, descriptive, historical and literary approaches. **Conclusions.** We can argue the role of time as a concept, chronotope and archetype in stories by V. Kozhelyanko, J. Joyce, M. Kidruk, E. Kononenko, which are manifested at different structural levels of the text. The “past-present-present” relationship plays a genre-creating role, forms a literary chronotope, acts as a bearer of the code of a short story or narrative, and preserves the architectural structure of the work as clear and independent of reception and interpretation. In the short prose of AH, mainly, as we see in these examples, time performs the same functions as in works of major prose genres, however, its characteristics change: the time of the short story is often relict, “thick”, such that it has no duration. Often the chronotope of a short story replaces a moment in time. The chronotope and its plot counterpart – the event series – are observed by the reader in the form of an exhibit, a non-dynamic construction, different from the time in which the reader's reception takes place.

Key words: meta-genre, alternative history, chronotope of short prose, time concept, archetype of time.

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ “Буковинський державний медичний університет”, докторант Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор понад 120 наукових праць, навчально-методичних статей, у тому числі 4 монографій, 1 навчально-методичного посібника, рекомендованого МОН України, співавтор 1 національного (міжкафедрального) підручника для англійськомовних студентів закладів вищої освіти МОЗ України “Українська мова як іноземна” у двох книгах – Книга 2: “Основи професійного мовлення”.

Anistratenko Antonina - PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies in Bukovinian State Medical University, Doctoral Student of the Taras Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine. Scientific interests: alternative history, comparative literary studies. She is the author of more than 120 scientific works, educational and methodical articles, including 4 monographs, 1 educational-methodical manual recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, co-author of 1 national (inter-departmental) textbook for English-speaking students of higher education institutions of the Ministry of Health of Ukraine “Ukrainian as a Foreign Language” in two books (Book 2: “The Basics of Professional Speech”).

Received: 15.08.2020

Advance Access Published: September 2020

© A. Anistratenko, 2020

¹⁸ Potiah nadii ta inshi zaliznychni spoluchennia [Train of hopes and other railway connections], Lviv: VNTL-Klasyka, 2011, S. 62 [in Ukrainian].